

Історична місія сучасного авторитаризму

Едуард Афонін,

доктор соціологічних наук,
професор кафедри державної політики
та управління політичними процесами
Національної академії державного управління
при Президентові України

Андрій Мартинов,

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту історії України НАН України

Сучасні сценарії світових трансформаційних процесів, що постають на шляху просування суспільств від тоталітаризму до демократії, формуються множиною факторів. І все це розмаїття створює своєрідні припливи та відпливи головних конкуруючих тенденцій розвитку – лібералізму та авторитаризму. Визначити цю складову і її результируючий вплив можна опосередковано – за допомогою так званих соціетальних (загальносистемних) показників, що забезпечують доволі точну діагностику стану і тенденцій розвитку трансформаційних процесів, аналіз динаміки структурно-функціональних змін в суспільстві. Вони стають надійними орієнтирами для творення ефективної державної політики.

Набутий в нашій країні протягом 1992 - 2006 років досвід конструювання і застосування соціетальних показників дає підстави виокремити в українській системній трансформації два цикли соціетальних змін (1994 - 2004; 2004 -) з відповідними сплесками лібералізму. Перший сплеск лібералізації (1994 - 1998 роки) зачепив „ядро соціальної системи”, поділивши центральну владу на гілки-функції (законодавчу, виконавчу, судову) і закріпивши ці зміни в Конституції України 1996 року. Другий, що розпочався 2004 року, об'єктивно спрямований на „периферію соціальної системи”, обумовлюючи демократичні зміни на регіональному і місцевому рівнях владної вертикалі та в практиці самоврядування. Водночас обидві хвилі транзитивного розвитку суспільства пов'язані з інверсійними викликами авторитаризму.

Першою такою загрозою став другий термін президентства Л. Кучми (1999 – 2004 роки). Закономірно, що й нинішнє піднесення лібералізації межуватиме з черговою загрозою авторитаризму. Україна з її „медіанною культурою” (тобто з „кодом” культури, що, за нашими вимірами, дорівнює значенню „золотий перетин”), стає під час кризових випробувань прикладом поміркованості і компромісного вирішення проблем „перехідної” демократії.

Однак, при всіх негативних соціальних інтенціях авторитаризму, об’єктивний аналіз трансформаційних процесів потребує поставити питання:

Чи не несе в собі ця тенденція конструктивних засад?

В чому історична місія авторитаризму, його призначення в контексті циклічних суспільно-трансформаційних змін?

Отже, автори поставили перед собою завдання розглянути особливості авторитаризму на „полюсах” цивілізаційної системи.

Друга хвиля трансформації та її альтернативи

Перших трансформаційних змін історія людства зазнала ще в часи Великої депресії 1929 - 1933 років в країнах євроатлантичного ареалу (Північна Америка та Західна Європа). Нова, потужніша хвиля таких змін була розпочата Китаєм (1978 -), продовжена Польщею (1980 -) та іншими країнами Центральної і Східної Європи (1989 -) і, нарешті, була підхоплена суверенними країнами - республіками колишнього СРСР (1991 рік). Сьогодні клуб своєрідного „соціального трансферу” вже охоплює понад сто країн світу.

На межі 1970-х – 1980-х років на Євразійському континенті і особливо в СРСР активно точилася дискусія щодо вибору моделі-взірця для наслідування досвіду суспільної трансформації. Спектр вибору лежав між двома граничними полюсами-альтернативами: західною радикальною (польською) моделлю переходу до ринкової економіки та східною поміркованою (китайською) моделлю економічних реформ.

Зокрема, в СРСР перші спроби трансформаційних змін здійснювалися на кшталт китайської моделі. Саме такий поміркований шлях ринкових реформ намагався започаткувати в 1992 – 1993 роках Генеральний секретар ЦК КПРС Ю. Андропов. Утім, вже за часів „перебудови” (1985 – 1991 рр.) доволі швидко стала набирати сили польська радикальна модель суспільної трансформації, яка об’єднала зусилля частини партійної номенклатури, республіканських бюрократичних еліт і ділків „тіньової” економіки. У вирішальний момент цей альянс підштовхнув розвиток подій до демонтажу СРСР.

Політичний розпад СРСР доповнився швидким падінням національних економік, що колись складали єдиний народно-господарчий комплекс СРСР. Економічна криза перманентно перейшла в системну кризу, на якій

суттєво позначилась (принаймні на перших її етапах) соціетальна радянська спадщина, що її уособлював універсум „homo soveticus”. Однак далі, з розвитком трансформаційних процесів і зростанням вагомості психологічного чинника, на авансцену політики все помітніше виходив соціокультурний фактор. Посилювалася різниця між пострадянським Заходом і Сходом, які особливо давалися взнаки в екстремальних ситуаціях перехідної динаміки.

Першими на шлях європейського демократичного розвитку вийшли республіки Балтії, соціокультурно наближчі до євроатлантичної цивілізації. Центральнопівнічні республіки, схоже, ще й досі балансують, схиляючись до традиційного східного деспотизму.

Соціокультурно близькі Росія і Україна демонстрували, здавалося, доволі схожі на початку, а дедалі все більш різні підходи до пострадянської трансформації.

Так, **Російська Федерація**, яка на початку трансформації застосовувала в економіці курс гайдарівської „шокової терапії”, під тиском волюнтаристського стилю президента Б. Єльцина **демонтаж радянської соціалістичної системи здійснювала більш динамічно і конфліктно, ніж Україна**. Суспільна напруга, що нагромаджувалася впродовж важких років ринкових „шокових” реформ, „розрядилася” в подіях 21 вересня – 4 жовтня 1993 року, коли президентська влада розстріляла російський парламент і тим накинута російському суспільству своє (президентське) бачення реформ.

Прийнята на референдумі 12 грудня 1993 року нова Конституція РФ юридично зафіксувала ключові зміни суспільного ладу в Росії. Однак ця конституція не могла гарантувати цілісності федерації в умовах посилення процесів суверенізації (передусім – національних автономій), екстремізму та інших суспільних ризиків. За цих обставин перша чеченська війна (1994 – 1996 рр.) стала своєрідним поворотним пунктом новітньої російської історії. В цей період набула певної соціальної підтримки силова аргументація президентської влади, і марними стали сподівання комуністичних та національно-патріотичних сил Росії щодо політичного реваншу на других президентських виборах (1996 р.). Водночас нова політична ситуація спонукала президента Б. Єльцина адаптуватися до домінуючих суспільних настроїв, а в цілому його другий президентський термін став періодом пошуку виходу з глухого кута і балансування на межі громадянської війни.

Отже, терміновим завданням В. Путіна, „наступника” президента Росії, мало стати громадянське замирення на основі відродження імперських традицій російської державності. За умов економічно сприятливої кон’юнктури, багато в чому посиленої світовим зростанням цін на енергоносії, досягти цієї мети частково вдалося під вогнем другої чеченської війни (1999 – 2006 рр.). Проте, схоже, напередодні наступних

парламентських (2007 р.) та президентських (2008 р.) виборів Росія знову опиниться перед викликом легітимації влади через процедуру виборів.

Український варіант демонтажу соціалізму був дещо поміркованішим і здійснювався Президентом Л. Кравчуком на ґрунті владного компромісу колишньої номенклатури і національно-демократичних сил стосовно ідеї відродження української державності. З початком трансформаційних процесів не забарилася й перша конституційна криза (1995 – 1996 рр.), що припала на час першої президентської каденції Л. Кучми (1994 – 1998 рр.) і була пов'язана з перерозподілом центральної державної влади на гілки-функції (законодавчу, виконавчу, судову). Вона практично вичерпала свій потенціал з прийняттям 28 червня 1996 року нової Конституції України.

З появою авторитарних тенденцій, що припали на другий термін президентства Л. Кучми, та якісними змінами української суспільної свідомості, які, зрештою, визначили долю президентських (2004 р.) і парламентських (2006 р.) виборів, в Україні виникла друга конституційна криза, пов'язана з виходом на суспільно-політичну арену нового гравця – громадянина. Й досі, схоже, політико-управлінська еліта не може прийняти цього факту всерйоз і розпочати „широку демократизацію влади”, яка б охоплювала застосуванням принципу розподілу владних повноважень від регіонального до муніципального її рівня.

Навіть побіжний аналіз перебігу трансформаційних процесів у Росії та Україні засвідчує своєрідність в цілому поведінки цих країн та їх історичних виборів на шляху до демократизації. Відтепер різними бачаться не тільки поточна ситуація, але й найближча перспектива їх розвитку.

Так, якщо в Україні недавня „помаранчева” доба (2004 – 2006 рр.) і найближча перспектива розвитку (принаймні до 2008 р.) уявляються пов'язаними з прогресивною ходою демократизації суспільства, зокрема, з демократизацією української регіональної, місцевої та муніципальної влади, то в Росії другий термін президентства В. Путіна (2003 – 2008 рр.) здебільш пов'язаний з інверсійними (протилежними до українського варіанту) процесами суспільно-політичної трансформації – посиленням президентської вертикалі влади.

Водночас бачимо, що і Україна, і Росія зустрілися із труднощами ліберального реформаторства, в контексті якого, схоже, обирають сутнісно різні моделі соціально-економічного і соціально-політичного розвитку, а також способи додання кризових явищ.

В Україні після „помаранчевої революції”, що її Президент В. Ющенко назвав рубіконом на шляху до демократії, і яка не виправдала суспільних очікувань, насправді спостерігається недовершений, здебільшого все ще формальний відхід від тоталітарних традицій. Демократія ж (без необхідних атрибутивних ознак) розглядається як універсальний засіб

компромісного розв'язання суспільних протиріч. При цьому інваріантом української політичної трансформації стає пошук механізмів самообмеження амбіцій політичного класу і формування ефективної системи державної влади, відповідальної перед суспільством.

Натомість в Росії „суверенна” („керована”) демократія розглядається як спосіб вирішення авторитарними засобами двоїстого завдання: збереження цілісності Російської Федерації як унікального об'єднання народів різної локально-цивілізаційної ідентичності та модернізації національної економіки.

Нинішній історичний період пострадянської трансформації стає, схоже, своєрідною „другою фазою” системної кризи, що її зазнають як пострадянські країни (регіональний аспект), так і світ в цілому (глобальний аспект). Ця фаза пов'язана з викликами для процесів демократизації, що їх несе в собі дедалі наростаюча хвиля авторитарності в трансформаційному світі. Україна з її медіанною культурою стає за цих умов прикладом поміркованого авторитаризму, спроможного компромісно вирішувати актуальні проблеми „перехідної” демократії.

Водночас, при здійсненні аналізу сучасних трансформаційних процесів, слід пам'ятати не лише про універсальні завдання, що їх реалізують в конкретних національно-етнічних і релігійних умовах авторитарні політичні режими, а й про цивілізаційну різницю між „західним” і „східним” типами авторитаризму. Отже, розглянемо в техніці компаративізму трансформаційні особливості на „полюсах” цивілізаційних систем. При цьому візьмемо до уваги також відмінності, що їх складатимуть процеси трансформації в „ядрі” капіталістичної системи та на її „периферії”. Це, зокрема, засвідчують приклади американської та євразійської моделей трансформаційного виходу з суспільних системних криз.

Американський варіант: Північ - Південь

На початку своєї реформаторської діяльності Ф. Рузвельт зазначив, що „історія людства розвивається за містичними циклами. Одним поколінням багато дається, з інших багато вимагається. Нинішнє покоління американців зустрічається з долею”.

І справді, зустріч країн Північної Америки і Західної Європи з долею продемонструвала в 1930-ті роки альтернативні відповіді на виклик Великої депресії, що розгорілася внаслідок економічної кризи 1929 - 1933 років. Перший варіант відповіді презентувала Ваймарська республіка, яка доволі швидко вичерпала можливості ліберально-демократичних методів розв'язання кризи. І тоді гітлерівський режим запропонував специфічну „рецептуру” лікування суспільства.

Суттєво іншим був підхід, пов'язаний з Рузвельтівським „новим курсом” врегулювання кризи, який зрештою забезпечив Сполученим

Штатам тривале економічне лідерство. Звичайно, можна сперечатися, чи правомірно розглядати Рузвельтівську модель в контексті авторитарних режимів. Проте якщо взяти до уваги критику його політики тогочасною ортодоксальною ліберальною опозицією, яка вважала Ф. Рузвельта ледь не „диктатором”, а також його майже чотири терміни перебування в Білому домі¹, то зрозуміло, що епоха Ф. Рузвельта навряд чи повністю відповідала „ідеальним” ліберально-демократичним традиціям. І все ж, порівняно з іншими авторитарними (і тоталітарними) режимами, модель влади Ф. Рузвельта, з точки зору забезпечення прав людини, вигідно вирізняється й досі не вичерпує свого історичного значення для аналізу сучасних трансформаційних процесів.

Передусім слід зауважити, що Ф. Рузвельт поставив точний діагноз кризи, яка багато в чому була пов'язана з невідповідністю механізмів оподаткування прибутків корпорацій та їх перерозподілом на користь суспільства. Старі механізми стимулювали зростання виробничих можливостей економіки і водночас залишали невідповідно малими можливості суспільного споживання. За цих умов перевиробництво, безробіття та економічний крах ставали неминучими.

Аби змінити ситуацію на краще, в „новому курсі” пропонувався справедливий перерозподіл суспільного багатства. Економіка попиту мала збільшити купівельну спроможність нижчого і середнього класів. Причому одним із головних механізмів соціального перерозподілу став державний бюджет. Завдяки вжитим заходам помітно збільшилося оподаткування великих доходів, але вже в середині 1930-х років стало зрозуміло, що дуже великі податки не зможуть забезпечити зростання попиту як засобу подолання кризи перевиробництва. Аби стимулювати економіку попиту, керуючись рекомендаціями М. Кейнса, президент Ф. Рузвельт пішов на свідоме збільшення дефіциту бюджету задля фінансування соціальних виплат.

Реалізуючи системну стратегію, уряд Ф. Рузвельта вперше втрутився також в питання виробничої сфери і кредитно-фінансових операцій. Він запровадив кодекс чесної конкуренції. Започатковував страхування приватних банківських внесків до 5 тисяч доларів, створив комісію з торгівлі акціями, яка контролювала фондові біржі, здійснив рефінансування боргів. Також впроваджував плавну девальвацію долара. Додатковим джерелом розвитку американської економіки стали прибутки від військового виробництва в роки Другої світової війни.

Наслідком „нового курсу” Ф. Рузвельта було народження держави загального добробуту, стрижнем якої став американський середній клас як основа демократичної системи США. Відтоді соціальна напруженість

¹ Лише за президента Г. Трумена в США було прийнято конституційну поправку, яка обмежила право перебування в президентському кріслі двома термінами поспіль.

в країні якщо й виникала, то вже мала не стільки соціально-класовий, скільки расово-етнічний характер. Завдяки реформам народився політичний режим, який політолог Р. Даль назвав поліархією. За поліархії влада і вплив на прийняття державно-владних рішень були розсосереджені, акценти зміщені від держави та її інституцій до інших соціальних інститутів, таких як родина, місцеві громади, церква, фірми/корпорації, професійні спілки тощо. Рузвельтівський курс фактично зберігався (з невеликими уточненнями) до часу неоліберальних реформ Р. Рейгана. Його активний демонтаж (з перемінним успіхом) намагається здійснити адміністрація Дж. Буша-молодшого.

Зрештою, згадавши про роль особистості в історії, зазначимо, що Ф. Рузвельт був політиком, спроможним піднятися над власними цінностями та інтересами, а також потребами свого оточення заради вирішення загальнонаціональних інтересів, виживання нації та ефективного функціонування демократії. Завдяки саме такій позиції він, власне, й отримав можливість максимально впливати на процеси становлення нової посттрансформаційної соціальної реальності.

Тим часом Латинська Америка й досі потерпає від колоніального недорозвитку. Своєрідну „південну” модель авторитарної трансформації пропонує досвід Чилі. Цей приклад, здається, був досить популярним у ельцинській Росії; дехто вважає, що саме жорсткий політичний режим може в короткий термін мобілізувати ресурси і розв’язати завдання лібералізації економіки.

Нагадаємо, що 4 вересня 1970 року, в умовах економічної кризи, С. Альєнде, який запропонував досить популістську програму, був обраний президентом Чилі. Наступного року було націоналізовано мідну промисловість, внаслідок чого зазнали збитків зовнішні (американські) інвестори. Обурення Вашингтона посилював не тільки лівоцентристський характер політичної коаліції, на яку спирався С. Альєнде, а й інтенсивне зближення чилійської влади з кубинським лідером Ф. Кастро.

Водночас, усупереч соціал-демократичній риториці, президент С. Альєнде не відмовлявся від силових засобів регулювання соціальних протиріч. Наприклад, у жовтні 1972 року його уряд силами війська придушив страйк водіїв. Утім це не завадило пропрезидентській лівоцентристській коаліції „Народна єдність” знову набрати 44 % голосів і перемогти на парламентських виборах 4 березня 1973 року. У відповідь на цю перемогу консервативні чилійські політики запропонували альтернативний силовий варіант перетворень. Вже 11 вересня 1973 року до влади (внаслідок державного перевороту) прийшов генерал А. Піночет. Відразу було заборонено діяльність політичних партій. Водночас стабілізація внутрішньополітичного становища здійснювалася не лише репресивними заходами. Користуючись порадами „чиказької школи” американських ліберальних економістів, режим А. Піночета провів

активну денационалізацію під гаслом: „Чилі – країна власників, а не пролетарів!” Успіх цього курсу об’єктивно і розширював соціальну базу політичної підтримки, і послаблював авторитарний режим.

Наприкінці 1970-х років з’явилася соціально-політична можливість „лібералізувати” чилійський військовий режим. Він навіть набув дещо поміркованішого вигляду у порівнянні з тодішньою аргентинською військовою хунтою, яка не спромоглася вирішити економічні проблеми країни.

1980 року було прийнято „піночетівську” конституцію Чилі. Тим самим зміцнювалась і розширювалась база соціально-політичної підтримки режиму. Наступного року А. Піночет обирається президентом. Іншими словами, його авторитарний режим забезпечується „плебісцитарною” моделлю легітимації. Втім, лише збільшення чисельності середнього класу кардинально змінило внутрішньополітичну ситуацію. Цьому сприяло й те, що режим А. Піночета опинився під зовнішнім тиском і, нарешті, наприкінці 1980-х років (із закінченням „холодної війни”), зникли міжнародні причини існування в Чилі режиму „твердої руки”.

Опинившись під внутрішнім і зовнішнім тиском, 73-річний А. Піночет втрачає підтримку населення країни. Лише 43% чилійців висловили йому довіру на національному референдумі 5 жовтня 1988 року. Майже стільки ж голосувало за лівих 15 років тому – напередодні військового перевороту. Іншими словами, помірковані політичні сили висловили готовність забезпечити мирний перехід Чилі до демократії. Втім, А. Піночет залишався на президентській посаді до березня 1990 року, доки не передав важелі влади обраному в грудні 1989 року президенту П. Ейльвіну, представнику християнських демократів. 25 листопада 2005 року А. Піночет зустрів своє 90-річчя в статусі домашнього ув’язненого. В січні 2006 року на президентських виборах перемогла 54-річна соціалістка М. Бачелет, юність якої припала на часи диктатури. Отже, цикл політичного розвитку Чилі завершив повне коло.

З новою потужною хвилею трансформаційних процесів, що їх позначили Китай (1978 р.), Польща (1980 р.), інші країни Центральної та Східної Європи (1989 р.), країни - республіки колишнього СРСР (1991 р.), посттрансформаційні реалії, здається, вже остаточно оволодівають світом. Водночас набирає обертів процес глобалізації, який посилює різницю між моделями розвитку не тільки вже країн Північної і Південної Америки, ускладнюючи становлення Панамериканської зони вільної торгівлі, але й країн Євразійського континентального простору, які нині перебувають в зоні активних трансформаційних протиріч.

Євразійський варіант: Захід - Схід

Майже банальною стала теза, що Україна є перехрестям взаємодії різних цивілізаційних культур, які постали в межах євразійського

простору, але навряд чи послаблюється від того її цінність. Встановлений нами (1992 р.) „код” культури України, що дорівнює значенню „золотого перетину” (62:38), пояснює не тільки естетичні цінності України і українців – толерантність поведінки, красу жінок тощо.

Цей факт, на нашу думку, пояснює домінування „компромісних” алгоритмів розв’язання ключових протиріч суспільного розвитку, як це, наприклад, сталося під час конституційної кризи 1995 – 1996 років, яка, зрештою, була успішно розв’язана прийняттям Конституції, що отримала найвищі оцінки з боку європейської демократичної спільноти. Це, однак, не означає, що, у випадку вибуху суспільних емоцій за межі суспільної рівноваги, „український бунт” не зможе стати так само „бездумним і кривавим” (за О. Пушкіним), як і російський. Тому постійні (ритуальні) компліменти українського політикуму на адресу свого народу стосовно його мудрості і поміркованості аж ніяк не виправдовують спроб перекласти на плечі українського народу неспроможність нинішньої політичної еліти вирішувати ключові протиріччя в форматі представницької демократії.

Принаймні, починаючи з 2000 року (з часів „оксамитової революції”), в парламенті взяла старт нова-стара „традиція” прийняття важливих рішень на основі „пакетних” голосувань. Це не є новацією. Це – повний аналог радянської системи торгівлі, коли за доступ до „дефіцитного товару” споживач отримував „у якості навантаження” неходовий товар. Згадаймо, як у грудні 2004 року в умовах загострення суспільно-політичної кризи „в пакеті” було проголосоване питання конституційної реформи та призначення повторного другого туру президентських виборів. Та вже після парламентських виборів 2006 року спроба продовжити практику „пакетних” рішень (з кадрових питань) в умовах урівноваження політичних сил („фіфті – фіфті”) наразилася на доволі значний супротив.

Утім, подібні „пакетні” пропозиції, як своєрідний приклад пошуку ринкової (а скоріше – базарної) ціни на основі торгів „ані нашим – ані вашим”, схоже, стають основним інструментом політики нинішніх вітчизняних політико-бізнесових „холдингів”.

І тут важко обмовитися, адже нинішній етап розвитку України представлений великим олігархічним капіталом, який безпосередньо прийшов до влади, слабкістю і незахищеністю середнього та маргіналізацією нижчого класу, процвітанням корупції.

„Помаранчева революція”, рушійною силою якої став середній клас, власне й була спрямована на кардинальну зміну нинішніх українських реалій. Але цей процес виявився дуже заплутаним – складним, суперечливим, неоднозначним. „Дива”, як це зазвичай буває в людській історії, в Україні не сталося. Адже „самі собою” розвиваються переважно негативні тенденції. Що стосується позитивних тенденцій – прогресу, то тут необхідні системні зусилля в усіх сферах життєдіяльності. Рационально організована „трудотерапія” тільки й спроможна вилікувати нинішні

суспільно-політичні „неврози” (посттравматичний синдром, що склався на ґрунті нереалізованих очікувань населення) і вивести країну з кризи, яка останнім часом наростала.

Однак не слід звужувати арсенал управлінських засобів до „непопулярних рішень”. Аби підтримувати в суспільстві необхідний рівень вмотивованості йти цим складним і тернистим шляхом потрібні конкретні („проміжні”) успіхи, що можуть розглядатися як винагорода за пройдений шлях і стимул його продовжувати. На жаль, і у внутрішній, і у зовнішній політиці українське суспільство розвивалося останні 1,5 року, прямуючи від одного „шоку” до іншого. Це тільки поглиблювало нинішнє роздвоєння суспільної свідомості. Такий стан речей, звичайно, не є таємницею для наших європейських партнерів.

Наприклад, коментуючи перспективи європейського вибору України, колишній голова Європейської Комісії, а нині прем'єр-міністр Італії Р. Проді порівнював вступ України до ЄС з приєднанням Мексики до США. Європейській еліті важко уявити реалізацію таких сценаріїв. І все ж не можна абсолютизувати цей погляд, оскільки „історія не має улюбленців і фаворитів на всі часи”.

Звичайно, сьогодні Україна не має багато підстав для подібного оптимізму. Це стосується не тільки зовнішньої її політики, а й політики внутрішньої, зокрема – регіональної. Схоже, що нині країна прямує латиноамериканським шляхом, для якого властивий швидкий розвиток великих міських центрів, що відбувається коштом занепаду периферії. Наслідком зміцнення такої тенденції може стати й латиноамериканський варіант вирішення конфліктів на вулицях за допомогою „народних революцій”, „кулуарних змов” і „путчів”. Ризики такого розвитку подій посилюються слабкістю регіональної державної політики, несформованістю громадянського суспільства, яке зазвичай формується на засадах довіри до влади і взаєморозуміння між владою і суспільством. Саме ці європейські політичні цінності становлять помітний дефіцит на сьогоднішньому політичному ринку України.

Останнім часом соціологічні дослідження фіксують тривожну тенденцію стосовно формування в українському суспільстві запиту на „сильну руку”, яка в умовах нинішньої кризи має покласти край суспільному хаосу.

Втім, українська „перехідна” демократія, схоже, пропонує власний варіант своєрідного „демократичного авторитаризму”. Передумовою цього можна вважати те, що в Україні політичні симпатії громадян розпорошені, і тому не існує монополії на владу якоїсь однієї політичної сили. Це дає можливість українському суспільству „не складати всі яйця в один кошик”.

Водночас „політична олігополія”, що склалася на сьогодні в Україні, стає неефективною, оскільки вона не має реалістичної програми дій,

заради якої можуть консолідуватися різні політичні сили. Отже, схоже, ми можемо стати заручниками формули: „якнайдалі заїде той, хто не знає, куди йти!”

Власне це й засвідчив досвід творення „коаліції демократичних сил” та „антикризової коаліції”. Порівняння стратегічних завдань публічних програм їх діяльності дає підстави констатувати, що засади зовнішньої і внутрішньої політики, а також „меню” завдань – у сфері гуманітарної політики, побудови сучасної європейської держави, розбудови конкурентоспроможної національної економіки, якісної сучасної освіти та науки – більше нагадують перелік передвиборчих гасел, аніж „дорожню карту” розв’язання бодай одного стратегічного завдання – створення економічно сильного (заможного) і політично надійного (налаштованого на демократичне існування) середнього класу.

За цих обставин новий політичний режим в Україні, схоже, „впевнено” прямуватиме шляхом „спроб і помилок”, підміняючи вирішення ключових проблем перехідного суспільства ситуаційним „вирішенням нагальних проблем”. Зокрема, йтиметься про адаптацію української економіки до світових цін на енергоносії (які вже ніколи не будуть „колишніми”) замість активної реструктуризації національної економіки, структурної зміни її бюджетоутворюючих галузей, чого вимагатиме вступ України до Світової Організації Торгівлі. Перспективними з точки зору нової бази оподаткування стають такі менш енергомісткі, порівняно з традиційними індустріальними галузями, сектори економіки, як транспорт (особливо розбудова транзитних шляхів з Європи в Азію), будівництво, сільське господарство і переробка його продукції, торгівля і цілком молодий (для країни) інформаційно-інноваційний сектор економіки. Втім сьогоднішнє політичне представництво в антикризовій коаліції індустріального лобі може поставити цю перспективу під запитання.

Незмінним для будь-якої влади „авторитарної демократії” (в тому числі й української) залишатиметься таке стратегічне завдання, як зміцнення середнього класу як ключової ланки громадянського суспільства. Успіхи в цій суспільній галузі тільки й можуть стати індикатором просування української влади і громадськості шляхом свідомого європейського вибору не лише у мріях, а й в реальності.

Зрештою, зайнявши руки і суспільну свідомість розв’язанням конкретних внутрішніх проблем, можна спробувати уникнути гострих ціннісних суперечок щодо „остаточного” зовнішньополітичного вибору (СЄП чи ЄС, Ташкентського договору колективної безпеки чи НАТО). Одне слово, будь-які (внутрішньо- чи зовнішньополітичні) державні рішення ґрунтуються на власній – соціетальній ідентичності України, що стимулює її помірковану толерантну поведінку, налаштовану на реалізацію власного національного інтересу, завдяки якому Україна тільки й може знайти свою унікальну нішу в мозаїці глобальної цивілізації.